

A GAZDÁSZAT FOGALMA.

V.

Fejtegetéseink fonalán eljutottunk annak elismeréséig, hogy a concret létező ember, a család társadalmi formájában veheti csak fel első sorban a küzdelmet a természeti világgal szemben; hogy csak a tekintély és traditio vezető karjain, azok iskolájában kezdheti meg a siker garantiájával azon küzdelmet, melylyel létezésének — folyton fejlődő céltudata által megismert föltételeit vívja ki a természeti világtól.

Tudjuk, hogy valamint a fejlődő céltudat a létezés új meg új föltételeit ismeri fel, vagyis a szükséglet határait terjeszti ki mindinkább, — úgy másrészt maga a természeti világ is határozólag foly be azon céltudat kifejlődésére: organikus kölcsönhatásban egészítve ki az ember kettős természetének megfelelőleg azon folyamatot, melyet gazdászati világ név alatt ismerünk.

A szerint t. i. mennyiben nyújtják a természeti világerői azon föltételeket, melyek az emberi létezéshez szükségesek: nyer életet azon küzdelem is, melyre az ember szemben a természettel utalva van. Vagyis a küzdelem módjára és határaitra első sorban azon reális állapot van határozó befolyással: mily mértékben képes a természet, a concret ember első létezési formáinak, vagyis a családoknak és nemzetségeknek, az első szükségletek kielégítésére megfelelő anyagot nyújtani.

A míg a concret ember létezési keretei — családok, nemzetségek — annyira egyszerűek, hogy a küzdelem első, legegyszerűbb formája: az *occupatio* is elégséges a természeti létezés föltételeinek megszerzéséhez — addig az *occupatorius gazdaszat* vagyis a vadászat és halászat képezi azon küzdelemnek formáját.

Tehát első sorban a társadalmi fejlődés keretei azok, a melyek terjedelmétől függ a gazdaszászati életnek, vagyis az ember küzdelmének

formája, s a természeti tényezők magok csakis azon küzdelem anyagát szolgáltatják a növény és állatvilág illető egyedeiben, úgy, hogy a mint a társadalmi fejlődés keretei kibővülnek, kibővül, illetőleg átalakul azon küzdelem formája is.

De ezen kibővülés, ezen átalakulás föltételeit ismét a természeti világ szolgáltatja bizonyos határokig, t. i. vannak bizonyos természeti viszonyok, melyek ezen átalakulást akadályozzák, és ezek az égalji végletek. A forró égöv pusztája, valamint a polaris regio örök jege, határt szabnak a gazdaszati élet fejlődésének, s azt hosszú időkre az occupatorius forma kezdetleges fokozatán tartják fogva. Innét azon tünemény, hogy a polaris regiok, valamint a forró égöv lakossága, mai napig is csak a vadászat és halászat formájában folytatja azon küzdelmet a természeti világgal szemben, melyet gazdaszati nak nevezünk.

A természeti tényezők azon túluymó hatalma tehát, melyet az égalji végletek tájain szemlélünk, nem a fejlődés, nem a haladás föltételeit nyújtja és adja meg a küzdő ember számára, — hanem ellenkezőleg a fejlődés és haladás pályáját zárja el az embertől!

Ime újabb ékesszóló bizonyítéka annak, hogy az ember nem pusztá természeti lény, hanem a természeti létezés korlátain túl fekvő célok és rendeltetés után küzdő, magasabb természetü észlény!

Hogy azonban azon égalji végletek sem föltétlen korlátai a gazdaszati élet fejlődésének, hanem csak a mult társadalmi fejlődésének historikus tényezői, s csakis mint ilyenek jutnak szerepre a tudományos elmélet terén: arra legkiválóbb bizonyítékot szolgáltat épen napjaink nagyszerű fejlődése!

A polaris regiok, valamint a forró égöv világát napjainkban fölkereső, s az egyes nemzetek jogara alá hajtó nagy expeditiok, lerontják a természet despotikus uralmának azon bástyáit, melyek évezredek óta az occupatorius gazdaszat formáiban tartották fogva azon tájak gyér lakosságát: — és a mult nemzedékek traditiojának karjain növelkedett modern tudomány tekintélye hódítja uralma alá a természet azon birodalmát is, s kényszeríti azt az évezredek óta makacsul megtagadott adózását leróni az emberiség szolgálatára.

Tehát a gazdaszati fejlődésnek azon, eddig abszoltnak bizonyult korlátai is megszüntek már, s a természet egész birodalma kénytelen

meghódulni, az egyetemes rendeltetésének fensőbb tudatára jutott, emberiség előtt!

Az ember ma a természet ura, és nem megfordítva, s teljesen hamis azok okoskodása, kik az emberiség jelenleg elért állapotát csak a természeti fejlődés gyümölcésének mondják: midőn az égalji végletek lakóinak mai napig is megmaradt occupatorius gazdaszati formája, a legvilágosabban bizonyítja, mennyire jut a tekintély és traditio nevelő iskoláját nélkülözött ember, ki csak a „természeti fejlődés“ szabad folyamatának maradt átengedve.

Ha azon, mai napig is az anyatermészet öln maradt vadász- és halásznépek gazdaszati életének formáját szemügyre vesszük: azt találjuk, hogy azoknál a munkaszervezet legcsekélyebb kezdetei vannak csak meg; hogy azoknál a munkafelosztás és egyesítés csak első csiráiban jut kifejezésre.

Már ezen legkezdetlegesebb fejlődési fokozaton kifejezésre jut azonban teljes egészében, a concret létező ember realis természetéből eredő munkafelosztás a fi- és nőnem között, mint a munkafelosztás alaptörvényének első szakasza. Már ezen fokozaton kifejezésre jut a concret ember gazdaszati életének folyamatában a szerepkör azon megosztása, hogy a férfi az, kinek szerepét képezi a külső harc keresztülvívása szemben a természeti világgal, míg a nőnek szerepköre a meghódított természeti anyagnak a közvetlen életcélok szolgálatára alkalmassá tételében fekszik. Vagyis azon első concret létezési kereten — a családon belül a férfi hivatása a tápanyag megszerzésében, a nőé pedig azon természeti tápanyagnak emberi élvezetre alkalmassá való elkészítésében jut kifejezésre.

Azonban napjainkig az occupatorius gazdaszati legkezdetlegesebb fokán talált vad népeknél — Australia, Afrika — nem a társadalmi létezés keretei szabják meg a természeti föltételek mennyiségét, vagyis a szükségletet, — hanem a természeti föltételek concret mennyiségéhez képest korlátolják a társadalmi létezés kereteit, — a mennyiben az occupatorius gazdaszati területének, — t. i. a vadász- és halászterület — használatát élethalálra menő harcban vívja ki az egyik társadalmi keret a másiktól: a legyőzöttek felkoncoltatván, sőt még azok teste is tápanyagként használtatván fel (emberevők!), másrészt pedig a saját társadalmi keret kibövülése is mesterségesen korlátoltatik, az elvénült egyének — valamint a feles számú újszülöttek — elpusz-

títása által. Ez azon „küzdelem a létért,“ melyet a fejlődés és haladás bölcsőjének mer proclamálni a modern materialismus! — Itt van Malthus elméletének igazi előképe!

És vajjon mi képezi azon vad népek életének módszertani kulcsát?... a tekintély vezérfonalának s a traditio élő iskolájának **elvesztése következtében** a legmerevebb végeletekig kifejlődött individualismus, melynek gyümölcse: a társadalmi és gazdaszati anarchia, a „bellum omnium contra omnes!“

Azonban ezen történeti tünemény csak annak bizonyítéka, hogy a természeti tényezők túlhatalma, az égalti végeletek befolyása képes az emberi céltudat fejlődését vezető tekintély és fentartó traditio szavát is elnémítani; a minék következtében a „természeti fejlődés“ folyamatának átengedett ember, nemesak hogy a fejlődés és haladás útjáról marad le, hanem oly mélyen sülyed el, a mint azt Afrika és Ausztralia vadnépeinél látjuk.

S ezen állapot legkevésbbé sem „természeti állapot,“ a miként azt Rousseau megálmodta, hanem ellenkezőleg természetellenes, az ember valódi természetével ellenkező állapot, s az csak egy nemesebb természeti állapotról való lesülyedés!

Az emberiség gazdaszati fejlődésének első bölcsőjét az occupatorius gazdaszat formájában kell ugyan keresnünk, de ezen forma nem képezi a fejlődés alapját, hanem csak az ember azon első küzdelmének alakját, mely által a természeti világ erőit és anyagát céljainak szolgálatába hajtja.

Az emberben, a concret emberi létezés első kereteiben (család és nemzetség) élő céltudat, s ezen céltudat által a természeti világ tárgyaiban az emberi létezés föltételeinek megismerése — szükséglet — képezi azon **alapot**, melyből folyólag az emberiség gazdaszati életének formái magyarázást lelnek.

A mennyiben az emberi concret létezés első keretei, a természeti világ meglevő növényi és állati egyedeiben, életeéljajknak megfelelő föltételeit ismerik fel: az occupatio formájában hajtják első sorban azokat uralmuk alá, s ezen forma addig tart, míg azon első concret létezési keretek annyira kibővülnek, hogy a kifejlődött életcélok megfelelő föltételeit, az occupatio formájában megszerezni már nem képesek.

A mint ezen fejlődési fokozat eléretett: bekövetkezik az occupatorius gazdaszat átalakulása.

A vadászat és halászat formáiban a természeti világgal folytatott küzdelem nem lévén képes az emberi létezés megbővült kereteit — vagyis a megszaporodott családokat — megfelelő tápanyag s még inkább a természetadta mezt nélkülöző emberi testnek, a természeti külbefolyások (időjárás) ellen való megvédésére szolgáló fedőanyaggal — (állati bőrök) ellátására: a küzdelem ezen occupatorius módszerét a fejlődött céltudat, az eddig csak megölése után használt állatnak eleven állapotban való fentartása és ápolása melletti használatára, vagyis megszelidítésére és tenyésztésére vezeti az embert; — a mely módszer mellett a természetnek — az állatvilágban nyilvánuló anyagát és erőit, nagyobb és tökéletesebb mértékben hozza az emberi életcélok szolgálatába.

Hol az emberi céltudat ezen vezetése hiányzott, illetőleg hol az emberi céltudat vezető szavait elnémítá a természeti tényezők túlhatalma, mint az égajli végletek tájain: ott napjainkig az occupatorius gazdaszat fokozatán maradt az ember. S csakis a vallási eszmény lelkes bajnokai, a keresztény hittérítők, s az — ezek nyomdokaiban haladó tudományos, illetőleg kereskedelmi, majd politikai és hadi expeditiok azok, melyek az emberi céltudat legnemesebb nyilvánulása a tudomány vezérszavát uralomra juttatják a természet azon birodalmában is. A számtalan nemzedékek traditioja által fentartott és nevelt modern civilisatio áldásait, ki fogják terjeszteni azon tájakra, s bevonják azokat is az emberiség gazdaszati fejlődésének azon nagy folyamatába, melyben az emberi céltudat uralmát a természeti világ felett, napról-napra növekedni látjuk.

VI.

A mint a kifejlődött emberi céltudat, már a küzdelem azon formájában lép fel szemben a természeti világgal, hogy a természetnek az állatvilág bizonyos egyedeiben rejlő erőit és anyagát hozza magától függésbe, vagyis az állattenyésztés módszerét veszi fel: az emberi fejlődés egy új világa tárul előttünk fel.

Az állatvilág a természet erőinek és anyagának egy sajátyszerű nyilatkozványát képviseli.

Ezen erőknék és anyagnak meghódítása, ugyan már az occupatio

formájában is létesül, de azon occupatorius meghódítás módszere, csak a pillanatnyi meghódítást mutatja, mely csak a jelen számára szerzi meg az élet feltételeit. De az élet — nem pillanatnyi — hanem teljes egészükben felismert céljai: szinte nem pillanatnyi, hanem az egészre maradandólag kiható föltételeket követelnek.

A felismert állandó életecélok, állandó föltételek megismerését és megszerzését követelik.

A mint az emberi céltudat, az occupatorius gazdaszat fokozatán álló társadalmi keretekben annyira kifejlődik, hogy a létezés pillanatnyi céljaitól, az emberi élet nagyobb időszakait határozó állandó célok fölismeréséig halad: az ember küzdelme szemben a természeti világgal is oda módosul, hogy az állattenyésztés által céljainak — nagyobb idősokra kiható — szolgálatába hajtja az ember, a természetnek — az állatvilág bizonyos egyedeiben rejlő erőit, vagyis a vadászat harcias küzdelmi módszere — az állattenyésztés békés küzdelmi formájává alakul át. Az emberi élet nagyobb időszakait határozó célok felismerésében találván meg a gazdaszati élet fejlődésének módszerét: azonnal szemünkbe ötlük azon kapcsolat, mely az emberi létezés concret kereteinek a társadalomnak, s a gazdaszati életnek fejlődése között fenforog.

Már az első, az emberi természetből folyó életecél: a nemfentartás teljes világot vet az emberi fejlődés menetére.

A nemfentartás célja is teljes egészében, már nem egy pillanatnyi célt, s annak valósítása is nemcsak a „nemzés“ physiologiai processusának pillanatnyi functioját foglalja magában, — hanem az emberi élet egy nagy időszakát határozó célt: az emberi természet egészének fentartását, s annak valósítását: a nevelés nagyobb idősokra kiterjedő állandó functioját.

Ezen felismert állandó természetü cél, valamint annak szintén állandó, illetoleg hosszabb időtartamra terjedő valósítása: magasabb analogiáját nyújtja azon küzdelemnek, melyet az occupatorius gazdaszattól állattenyésztés fokozatáig látunk előrefejlődni.

S ha az ember természetének psychophysiologiai természetét veszszük tekintetbe; ha ezen kettős természetnek elválaszthatlan organikus egységét, s ezen organikus egységben végbemenő hatányok módszerét a kölcsönhatásban találjuk fel: lehetetlen elzárkoznunk azon következtetés elől is, — hogy a társadalmi és gazdaszati

fejlődés nemcsak, hogy analog, hanem egy magasabb organikus egységben találkozó; s hogy ezen organikus egység: a társadalomgazdaság életének módszerét a kölcsönhatás képezi.

Vagyis, hogy a gazdasági élet fejlődése elválaszthatlan kapcsolatban van a konkrét emberi létezés meglévő kereteivel: a gazdasági élet elválaszthatlan összeköttetésben van a társadalmi életformákkal, s ezen életformák folytonos hatással vannak a gazdasági élet fejlődésére és viszont.

Felismervén az emberi fejlődés ezen élettörvényét, valóban kifejezésre is látjuk azt jutni a konkrét ember fejlődésének menetében.

A gazdasági fejlődés azon fokozatán, melyet az állattenyésztés nevével jelölünk meg, ezen fejlődési fokozatot határozó állandó célokat: a család és nemzetség társadalmi keretei által látjuk fentartva és képviselve.

A család és nemzetség társadalmi keretei nyújtják azon küzdelmi módszer formáit és rendjét, melyek mellett az occupatorius gazdaság a vadászatból, állattenyésztésre tér át az ember.

A vérségi köteléken alapuló család- és nemzetséggő azon tekintély, kinek atyailag uralkodó (patriarchalis) vezetése mellett lesz, az egyedüli felismert állandó cél: a nemfentartás valószínűségének állandó feltétele t. i. az állandóan bőszeges táplálék, az állattenyésztés útján megszerezve.

Ezen fokozaton megtaláljuk a munkaszervezet, munkafelosztás és egyesítés első kezdeteit is.

A család-, illetőleg nemzetséggő az első munkaszervezet létesítője, — ő osztja fel a teendőket családjának, illetőleg nemzetségének tagjai között, és ő egyesíti ismét azon munkateljesítéseket, s osztja szét végre a megszerzett tápanyagot.

De ezen szervezet már nemcsak a puszta tápanyag megszerzésére szorítkozik, hanem a jelen, a ma. sőt a holnap szükséglete is bőven lévén fedezve: tért nyújt az emberi életcélok további kifejlődésének s azok feltételei valószínűségének is.

Ezen szervezet természete t. i. az emberi céltudat békés fejlődésének engedvén teret: a nemfentartás célja teljes egészében és terjedelmében juthat valószínűsítésre.

A társadalom fogalmának fejtegetésénél, valamint fenntebb is

utaltunk már azon megkülönböztetésre, melyet mi a nemfentartás physiologiai, illetőleg zoologiai fogalma, vagyis azon pillanatnyi terjedelmű functio, a nemzés között, — s azon nagy terjedelmű **élet-hivatás** között állapítottunk meg, mely a traditio, illetőleg a **nevelés** functioja utján: az emberi természet teljes egészének fentartását bírja célul.

Azon concret társadalmi kereteken belül, melyek formáiban a pásztor-gazdaszat kifejezésre jut: teljes egészében érvényesülhet már az emberi fejlődés azon két alaptényezője, melyet a tekintély és traditio fogalmában ismertünk fel, s ezen alaptényezők vezetése mellett az emberi természet összes tartalma juthat kifejezésre, az emberi céltudat a végtelen fejlődés és haladás beláthatlan pályájára térhet! S a haladó céltudattal halad a megismert életcélok föltételeinek érzete: halad és kibővül a szükséglet világa is! A természetnek összes — az állatvilág egyedeiben fekvő erői és anyaga. jut a fejlődött céltudat ismeretébe, s messze túl a tápanyag első közvetlen szükségletén, lesz az állatvilágban nyújtott anyag, az emberi célok szolgálatába idomítva: megszületik az ipar, melynek első kezdetei természetszerűleg, a természettel az állatvilággal szemben folytatott küzdelem eszközeire vagyis a fegyverekre irányulnak, s csak később fordulnak a békés küzdelem a munka eszközeinek vagyis a szerszámok készítésére!

Mindezen foglalkozások, az ipar ezen kezdetei a concret társadalmi kereteken belül mennek végbe, az első ipar természetszerűleg „házi ipar“, illetőleg helyesebben „családi ipar“, a mennyiben a család társadalmi körén belül megy végbe az állatvilágban nyújtott anyagnak, munka utján az emberi életcélok szolgálatára alkalmassá alakítása, vagyis azon anyagnak első sorban a táplálás céljára alkalmassá tétele, másodsorban pedig a mezitlen emberi test megvédésére szolgáló ruházattá alakítása. S ezzel megnyertük a legszorosabb értelemben vett „családi gazdaszat“ fogalmát, melynek tartalma lényegileg ezen fogalom határai között mozog minden fejlődési fokozaton át. A családi gazdaszat ezen fogalmát alkalmazva a concret ember realis természetére, annak a két nemben mutatkozó kettős alkatára, mint a munkafelosztás első — már az occupatorius fokozaton észlelt — forrására: világossá lesz előttünk azon concret állapot, hogy a családi gazdaszat vezetése a női nem oszlályrészét képezi, mint természetes élet-hivatását. Az embernek a természettel s első sorban

az állatvilággal szemben folytatott küzdelme, módszertani kulesát adja azon tüneménynek, hogy a harci küzdelem eszközeinek a fegyvereknek készítése válik ki mint külön élethivatás már a pásztorgazdaszat fokozatán. De ezen első különváló iparfoglalkozás is, a a concret társadalmi keret formájában él és fejlődik, vagyis bizonyos családok külön hivatásként űzik nemzedékről-nemzedékre azon mesterséget.

Tehát a család társadalmi formájában lesz az első iparos-foglalkozás űzve, mint bizonyos társadalmi élethivatás, melyet a családfő tekintélyének vezetése mellett, a nemzedékek traditioja tart fen és fejleszt a haladás pályájára. — Ime megnyertük ebben az ipar gazdaszati fogalmának alapelemeit, t. i. hogy a tekintély vezetése alatt álló concret társadalmi keret képezi azon életformát, melyen belül fejlődhetik csak az ipar, a nemzedékek traditioja — vagyis élő közreműködése — utján, a haladás pályájára.

És a modern élet főemelyűjének, a forgalomnak alapjait is megtaláljuk már ezen fokozaton, mint a fejlődés hatalmas alap-tényezőjét. A természet, az állatvilág egyedeiben rejlő erőinek állandó meghódítása: egyuttal az első forgalmi erőnek megszerzését képezi!

Az állati erő lesz az ember azon céljának rabszolgájává: leküzdeni a távolság akadályait, mely akadályok a concret társadalmi keretek — családok és nemzetségek — érintkezését, a pásztorelet természete által szükségképen követelt, nagy távolságokat magukban foglaló területeken, — lehetetlenné tennék. S ez által nemcsak a haladásnak, magában a társasérintkezésben fekvő föltételeit vesztené el az ember, hanem leggyakrabban a concret természeti viszonyok között magának azon gazdaszati formának létezése lenne veszélyeztetve, mi tekintetben elég a pásztorgazdaszat fokozatán csak a nyári és téli legelőterületek nagy távolságaira utalnunk.

Azonban a távolság akadályainak legyőzése, nemcsak a concret társadalmi keretek, életcéljaik föltételei megszerzésére irányuló küzdelmének, vagyis gazdaszati életüknek egyik alkatrésze: hanem a forgalom maga is egy különös gazdaszati életforma, mint a concret társadalmi keretek gazdaszati életének egyik különös formája. Ezen különös életforma concret nyilvánulását **kereskedelem** nevezet alatt ismerjük.

A pásztor gazdaszat fokozatán ezen életformának első kezdeteit látjuk a cserekereskedésben, a mennyiben t. i. az egyes coneret társadalmi keretek azon termékeiket, melyekben a természeti viszonyoknak vidékenként különböző irányban mutatkozó kedvezősége folytán fölösleggel rendelkeznek: kölcsönösen kicsserélik egymás közt.

És ezen első forgalmi életfunctio már megszüli a gazdaszati elmélet legfontosabb alapfogalmait.

A midőn t. i. a coneret társadalmi keretek egymást felkeresvén, a náluk szükségleteiket meghaladó mennyiségben levő termékeket egymás között összehasonlítják: első sorban azon termékeknek jelentőségét mérlegelik coneret társadalmi céltudatuk foruma előtt. A milyen és mennyi jelentőséget, becsét itél meg egy coneret társadalmi keret céltudata, a birtokában levő termékeknek: olyan és annyi értékkel bírnak azok. Az **érték** tehát fogalmilag nem más, mint egy coneret társadalmi keret céltudatából eredő ítélet a dolgok jelentősége iránt. — Azon ítélet tartama pedig nem más, mint annak megállapítása: mily mérvben képesek a dolgok, céltudatunk által felismert coneret életecéloknak föltételeiképp szolgálni.

Ezen ítélet létrejvetelénél a főszerep ugyan az életecélok föltételei mérlegelésének jut, azonban ezen mérlegelés mindig a coneret életviszonyok, azon termékek coneret állapotainak befolyása mellett történik: — úgy hogy az érték nem egy abstractio, hanem ellenkezőleg egy coneret ítélet, a dolgok coneret becse, még pedig nem individualis becse, hanem egy coneret társadalmi keret közös céltudata által meghatározott társadalmi becse felett.

A mint a coeeret társadalmi keretek ítéletet mondanak a dolgok értéke tekintetében, s ezen ítélet a traditio által fentartatván, megállapodásra jut: természetszerűleg lesznek bizonyos dolgok, azon társadalmi keretekben uralkodó tekintély által mint érték mérők megjelölve. Ime megszületik a pénz fogalma. Tehát a pénz nem más mint egy coneret társadalmi kereten belül, az abban uralkodó tekintély által megjelölt érték mérő.

A pásztor gazdaszat fokozatán mint érték mérő, mint pénz az állat, a tenyészmарha szerepel: mit mai napig is gyakorlatban látunk a nomádnépeknél pl. az arab a lovat és tevét használja érték mérőnek.

Hogy az érenek értékmérőként való használata, a pásztorgazdaság fokozatán is előfordul már: azt a történelem igazolja, mely a pásztornépeknél is kimutatja az érepenz használatát — és nincs semmi ok annak lehetőségét kétségbe vonni, miután ezen gazdasági fokozaton a tekintély és traditio háborítlan szereplése folytán szabadon fejlődhetik a társadalom a haladás pályáján.

Minekutána a dolgok, a termékek mérlegelése megtörtént az egyes concret társadalmi kereteken belül, s azok értéke iránt megállapodás létesült: bekövetkezik azon további folyamat, hogy az értékkel bíró dolgok egymással, az első forgalmi functio a csere létesülésének céljából, összeméretnek. Ezen összemérés módszerét: kereslet és kínálatnak nevezzük; azon helyet pedig hol azon összemérés végbemegy: piac nevezetbe foglaljuk.

Az értékkel bíró dolgoknak, kölcsönös csere létesítése céljából a piacon, a kínálat és kereslet formájában való összemérése: egy új fogalomnak ad életet, — s az az ár fogalma.

Az ár tehát az értékek concret összemérése a csere létesülése céljából, vagyis: az ár a csereérték concret kifejezése.

Hogy a csereérték concret kifejezésre jusson: arra nem egy abstractio, sem individualis vélemény vagy határozat szolgál módszerül; hanem csakis a concret életviszonyok realis érvényesülése.

Azon concret életviszonyokat, a concret felesleg és concret szükséglet vagyis a kínálat és kereslet, valamint az, ezek concret találkozására szolgáló hely, a piac képviseli: azok concret összehatása létesíti a csereértéknek realis kifejezésre jutását, vagyis az árt.

A concret szükséglet valamint a concret fölösleg fogalmai nem valami abstractiot fejeznek ki, hanem bizonyos realis életviszonyokat; úgy, hogy a kereslet és kínálat, valamint azok egymásközi viszonya sem fejeznek ki valami abstractiot, hanem csak bizonyos concret életviszonyokat, melyek a concret ember létezési kereteinek a társadalomnak általános élettörvényei által lesznek befolyásolva. Tehát a kereslet és kínálat nem valami abstract „törvény“, hanem csak bizonyos nyilvánulási formája a társadalom gazdasági életének.

Nem a kereslet és kínálat azon hatalom, mely mint „törvény“ szabná meg a társadalom gazdasági életének határait: hanem a

concret társadalmi életviszonyok azok, melyeknek külső folyománya nyilvánulásaként jelentkezik csak a kereslet és kínálat. Hiszen világos, hogy a concret felesleg létesülését semmi más nem alapítja meg, mint a társadalmi keretek azon életviszonya, hogy azok a termelés oly mérvű kiterjesztését veszik célba, mely felülmúlja, túlhaladja a saját szükséglet határait: és ime ez által létre jön természetszerűleg a „kínálat.“ Másrészt ismét úgy keletkezik a concret szükséglet, hogy a társadalmi keretek céltudata oly mértékben fejlődik ki és halad előre, hogy a megszorodott életecélok föltételeinek megismerése szükségletet teremt, s ebből ered azután a „kereslet“.

A pásztorgazdaszat fokozatán a kereslet és kínálat még teljes concret realitásában jelentkezik csak, szintúgy mint a „piac“ is, mely még nem más, mint azon hely, hol a concret felesleget és concret szükségletet a legegyszerűbb módszer mellett: a közvetlen kieserélés útján egyenlítik ki; miért is az ár fogalma is még legközvetlenebb módon nyilatkozik, mint a csereérték kifejezése.

És mindezen gazdaszati életfunctiok a pásztorgazdaszat fokozatán, még az emberi concret létezés első kereteinek, a családoknak társadalmi intézményein belül mennek végbe. A családi tekintély és a családi traditio azon vezérhatalmak, melyek uralkodó befolyása határozza meg, úgy a termelés mint a forgalom formáit.

A családi tekintély és traditio azon tényező, mely a concret felesleg és concret szükséglet természetszerű kiegyenlítését a társadalmi keretek között, nem engedi vad hareccá fejlődni, — miként azt napjaink gazdaszati állapota mutatja a „szabad verseny“ elvének illetőleg inkább elvtelenségének uralma mellett; — hanem a közös társadalmi életecélok világító fáklyáját lobogtatva: nem absolut becsű célnak és feladatnak hirdeti a gazdaszati életfunctiot, különösen a termelést, — hanem csak egy oly feltételnek, melyet a közös eszményi életecélok szolgálatában lehet és szabad csak érvényesíteni! — mely nem piacnak declarálja az ember világát, miként napjaink gazdaszati elmélete, hanem oltárnak, a melyen csak az emberiség eszményi nagy életecéljainak szabad áldozni.

Azért látjuk az emberiség legnagyobb culturai vívmányait a pásztornépek ölen fejlődni, azért látjuk a világtörténelemben azt, hogy a legdrágább eszményi javakat a pásztornépek szerezték meg az emberiségnek.

Mindazonáltal a természetnek, a természeti viszonyoknak a fejlődést határozó hatalma, szemben ezen fejlődési formával is érvényesül.

Ugyanis a fejlődés rendes menete oda irányul, hogy a mint a concret emberi létezés társadalmi keretei annyira kibővülnek, — hogy a természet, az állatvilág egyedeibe rejlő erőinek meghódítása, vagyis az állattenyésztés formájában, már nem képesek megszerezni a concret létezés természeti feltételeit, t. i. a tápanyagot: az ember a természetnek a földben, illetőleg a növényvilág egyedeiben rejlő anyagának és erejének **állandó** meghódítására kénytelen térni. Vagyis azon földterületet, melyet a legelő formájában csakis ideiglenesen hódított meg a legeltetés által: kénytelen **állandó** és végleges meghódításnak, „művelésnek“ alávetni!

Ezen meghódítás fegyvere illetőleg módszere: a munka, ez azon varásvevő, melynek érintésére a természeti világ ezen birodalma is kénytelen erőit és anyagát az emberi életcélok szolgálatába bocsájtani.

Azonban itt érvényesül, épen ezen a ponton, a természeti viszonyok hatalma; a mennyiben vannak oly területek, melyek csak a legelő formájában hódíthatók meg geológiai alkatuk következtében, pl. Arabia nagy sótartalmú medencéje, a miben megtaláljuk annak kulcsát is, miért maradt meg mai napig Arabia lakossága a nomadismus fokozatán.

De hogy a természeti viszonyok ezen határozó, illetőleg korlátozó befolyása nem absolut, hanem csak relativ, s a mult történeti fejlődését magyarázó: azt napjaink fejlődése mutatja, — elég csak Hollandiára utalnunk, melynek maroknyi népe a nagy ocean gigantikus természeti hatalmaival lép győzelmes küzdelemre, s kidacolja attól minden talpalatnyi földjét!

És Arabia nomádjai is mind beljebb nyomulnak vissza, amint a civilisatio előrsei napjainkban előrehaladnak: úgy hogy valóban nincs messze az idő, midőn már csak a chronicákban fog élni az arab s beduin, a puszták szabad fia, az emberi társadalom ősi fejlődési formájának ezen, most még élő képe.

Bars-Szentkereszt.

Dr. Kiss Mihály,
szolgabíró.